

جهان چندوجهی تاریخ بیهقی

گزارش «چهاردهمین همایش بین‌المللی بزرگداشت ابوالفضل بیهقی» و گزیده‌ای از مقالات آن

خادم

از سال ۱۳۸۶، روز اول آبان مزین‌شده به نام پندر نثر پارسی. خالق اثر سترگ و ماندگار «تاریخ بیهقی»، و این روز را «روز بزرگداشت ابوالفضل بیهقی» نام نهادند.

در طول این سال‌ها، طی این ایام، سیزده همایش در بزرگداشت بیهقی برگزار شده است. امسال نیز چهاردهمین همایش از این سلسله، با عنوان کامل «چهاردهمین همایش بین‌المللی بزرگداشت ابوالفضل بیهقی و مطالعات میان‌رشته‌ای نثر فارسی»، به سان سال‌های پیشین به میزبانی دانشگاه حکیم سبزواری در

شهر سبزواری برگزار می‌شود. این همایش بین‌المللی، در روزهای ۲۰ مهر، اول و دوم آبان ۱۴۰۳، با حضور محققان نثر فارسی، بیهقی پژوهان و پژوهشگران میان‌رشته‌ای از کشورهای عراق، افغانستان، تاجیکستان، هندوستان، پاکستان، ازبکستان و ارمنستان به صورت حضوری و مجازی برگزار می‌شود.

به گفته دکتر مهیار علوی مقدم، دبیر این همایش، پژوهشگرانی همچون دکتر بهمن نامور مطلق، دکتر حمیدرضا شعیری، دکتر ابوالفضل حزی، دکتر محمدرضا مقدسی، دکتر احمد رضی، دکتر قدسیه رضوانیان و دکتر میثم زندی از جمله کسانی هستند که در کارگاه‌های این همایش به ارائه مطلب خواهند پرداخت.

وی همچنین یادآور شده است که دوازده سخنران ایرانی و خارجی در قالب این همایش در دو نشست به مطالعات میان‌رشته‌ای نثر فارسی و تاریخ بیهقی می‌پردازند. رونمایی از کتاب‌های «از تاروپود نثر فارسی»، «از بلندای نثر فارسی» و «شهر در سایه اساطیر» و اهدای لوح تقدیر به برگزیده «جایزه

بلاغی-زیباشناسی زنده یاد دکتر سیدمحمد علوی مقدم» از برنامه‌های جنبی این رویداد فرهنگی است. به گفته علوی مقدم، ۱۱۵ مقاله به دبیرخانه همایش رسیده است. او تعدادی از این مقالات را در اختیار روزنامه شهرآرآ قرار داده است که ما گزیده برخی از آن‌ها را در ادامه آورده‌ایم.

نشانه‌شناسی فرهنگی متن آیین‌های ملی و مذهبی در تاریخ بیهقی ...

نشانه‌شناسی فرهنگی مطالعه رابطه کاربردی بین نظام‌های نشانه‌ای درگیر در فرهنگ، تبیین سازوکار فرهنگ، و تأثیر و تأثر فرهنگ و عناصر آن است. الگوی نشانه‌شناسی فرهنگی به دنبال شناخت الگوهای ارتباطی و کشف سازوکار تعاملی فرهنگ هاست.

این پژوهش به بررسی و تبیین فضای نشانگی دو سپهر نشانه‌ای خود (آیین‌های ملی) و دیگری (آیین‌های مذهبی) در کتاب تاریخ بیهقی پرداخته است. در این کتاب، از جشن‌های ملی (نوروز، مهرگان و سده) و آیین‌های مذهبی (عید فطر و

قربان) سخن رفته است. این متون آیینی، در محور عمودی، در تعامل با همدیگر در فضای سپهر نشانه‌ای (خود و دیگری) قابل خوانش و نشانه‌معناشناسی هستند که این خوانش امکان بازشناسی ژرف ساخت‌های فرهنگی-اجتماعی آن دوره را فراهم می‌سازند.

[...] نتیجه این خوانش معناشناسی اهمیت هردو آیین در مرزهای خود به عنوان «دیگری فرهنگی» است. اما، زمانی که این دو متن با هم برخورد داشته‌اند، غلبه با متن فرهنگی اسلامی بوده است.

مریم بخشایش، مهیار علوی مقدم، حسن دلبری، عباس محمدیان (دانشگاه حکیم سبزواری)

واکوی داستان حسنگ وزیر با تمرکز بر مؤلفه تاب‌آوری از منظر مطالعات فرهنگی

مطالعات فرهنگی رویکردی به نسبت جدید و میان‌رشته‌ای است که به مقوله فرهنگ به مثابه نوعی متن و فرایند درخور مطالعه می‌پردازد.

یکی از مؤلفه‌هایی که در این حوزه می‌توان به واکاوی آن پرداخت مفهوم «تاب‌آوری» است، به ویژه زمانی که تاب‌آوری در این حوزه ریشه در ساز و کارهای فرهنگی داشته باشد. ماجرای بردار کردن حسنگ وزیر و حواشی آن در تاریخ بیهقی مجالی است برای بررسی دقیق برخی وقایع که نشان

از تاب‌آوری روانی شخصیت حسنگ و نیز مادر وی دارد، و این تاب‌آوری ریشه در برخی مؤلفه‌های فرهنگی و هویتی آنان دارد. [...]

هم حسنگ و هم مادر او با اتکا بر رویکرد «تعبیر دیگرگون وقایع» و نیز «تفسیر معنا محور و دینی» با این رویداد‌های دشوار رویاروی می‌شوند. و گرچه حسنگ جان خود را از دست می‌دهد، اما مادر او می‌تواند با تعبیر دیگرگون تاب‌آوری خود را حفظ کند.

مجتبی ابوالقاسمی و علی صادقی منش (دانشگاه حکیم سبزواری)

بررسی مؤلفه‌های ملی‌گرایی ایرانی در تاریخ بیهقی

[...] با واکاوی لایه‌های مختلف روایت بیهقی، می‌توان اشارات بسیاری به مؤلفه‌های ملی‌گرایی را به دست آورد، از جمله اشارات بیهقی به آداب و رسوم کهن ایرانی، ذکر پادشاهان کهن ایران و ویژگی‌های آنان به شیوه تمثیل و اشاره به اشعار و امثال فارسی [...]

در تاریخ بیهقی، چهار مؤلفه اصلی ملی‌گرایی، شامل مفهوم وحدت ملی، باستان‌گرایی ایرانی، تعلق خاطر به وطن و نقش حاکمیت و مرکزیت پادشاه، می‌تواند بررسی شود و علاوه بر آن‌ها اشارات متعدد بیهقی به آداب و سنت‌های ایرانی (از جمله برگزاری جشن‌های نوروز، سده و مهرگان، برگزاری مراسم شکار، پوشیدن جامه سپید در ایام سوگواری، و برگزاری مراسم چون بازی چوگان) نشان دهنده اهمیت

این آیین‌ها نزد پادشاهان غزنوی و نیز استعمار آن‌ها در دوران بعد از اسلام است. اشاره به آداب و آیین‌های کهن ایرانی به عنوان مؤلفه‌های ملی‌گرایی در تاریخ بیهقی، به عنوان یک متن سیاسی، و در قالب بیان روایت تاریخ سیاسی غزنویان و گزارش‌های تاریخی، سیاسی و حکایت‌هایی که بستر بیان ایدئولوژی و گفتمان‌های سیاسی هم‌زمان و پیش از خود است نقش مهمی در شکل‌گیری و تدویم مؤلفه‌های ملی‌گرایی ایرانی دارد.

فرزانه سادات علوی زاده (دانشگاه چنود)

نقش تجربه زیسته بیهقی در فهم و تفسیر او از تاریخ

تجربه‌ها، از آنجاکه ناشی از مواجهه بی‌واسطه او با رویدادهاست، برایش اطمینان بخش‌اند. روش غالب او در فهم رویداد‌های تاریخی و تفسیر رفتارهای شخصیت‌های عصر غزنوی عبارت‌اند از: جابه‌جایی (یعنی فراق‌کنی خود در شخصیت‌ها و مواجهه همدلانه با آنان) و بازآفرینی (یعنی توجه به زمینه‌ها و بسترهای شکل‌گیری رویدادها و رفتارها). روش اول و دوم را به ترتیب می‌توان در فهم و تفسیر او از رفتارهای بونصر مشکان و بوسهل زوزنی دید. اما او از هر دو روش در فهم و تفسیر ماجرای بردار کردن حسنگ بهره برده است.

[...] بیهقی واقعات تاریخی و انگیزه‌های بازیگران اصلی حکومت غزنوی را به صورت تفسیری می‌فهمد. تفسیر او محصول تجربه زیسته و فردیت اوست. تجربه زیسته او در دربار غزنویان - که هسته مرکزی آن را هم نشینی با استادش، بونصر مشکان، تشکیل می‌دهد - موجب شده است تا او فردی میانه‌رو، مسالمت‌جو، نرمش‌پذیر، بردبار، محافظه‌کار و وفادار به قدرت به نظر برسد و با چنین فردیتی رویداد‌های تاریخی را فهمد. تفسیر و روایت‌کنندگی تجربه‌های زیسته بیهقی زمانمندند و با توجه به بسترهای زندگی گذشته و افق انتظاراتش تدریجی و تعاملی شکل گرفته‌اند. این

احمد رضی (دانشگاه گلان)

تحلیل پسامدی شاخصه‌های تاریخ‌نگاری ابوالفضل بیهقی با تأکید بر «مشیت الهی»، «خردگرایی» و «واقع‌گرایی»

معناداری تقدیرگرایی بیشتر از خردگرایی بود. [...] در کنار این دو موضوع اساسی، بحث واقع‌گرایی نیز - به عنوان یک مقوله که نشان دهنده نسبت حساسیت بیهقی در درج واقعات و احتمالات مضطرب و موانع او در این راه و نیز جو حاکم بر آن دوره بود - دارای سطح معناداری نزدیک با مشیت الهی بود. این، خود، بیانگر این مهم است که بیهقی، با وجود اینکه یک مورخ درباری بوده، ولی نسبت به اتفاقات با دید واقع‌نگریسته و تسلیم‌اندیشه و فکر دیگران نبوده است.

بیهقی، با وجود ادعایی که در ابتدا مبتنی بر خردگرایی دارد، هرچا که به بن‌بست می‌خورد یا فضا به او این اجازه را نمی‌دهد، یا شاید خود توان تحلیل بیش از آن را ندارد، و یا نهایتاً خود به آن اعتقاد دارد، مسئله را به مشیت الهی و قضا و قدر ربط می‌دهد. پس، در نگاه بیهقی به تاریخ، ما شاهد گزوه‌ها به یک تفکر بینابینی هستیم [...]. به همین دلیل، بیهقی پیوسته خرد و خردورزی از ناحیه تقدیر (مشروط به تقدیر) را می‌ستاید و آن را قرین عدل می‌داند. [...] ولی [مطابق این پژوهش] سطح

مقصود یاشائی پایدار و احمد محمدی (دانشگاه پیام نور تهران)

متن داستان حسنگ وزیر، میدان تجلی مبانی اعتقادی بیهقی

افتان و خیزان کردن لحن و آهنگ کلام، مقایسه‌ها، ایجاز‌ها، طولانی‌کردن توصیفات با سرعت گذر از حوادث، و ... دریافت. براساس این پژوهش، اهم مبانی فکری بیهقی در حکایت بردار کردن حسنگ وزیر را می‌توان شامل احساس مسئولیت درقبال بیان واقعیت‌ها، جبرگرایی و تقدیرگرایی، نگاه‌های سیاسی، امنیتی و محافظه‌کارانه، باورها و اعتقادات دینی، تأثیرگذاری انگیزه‌های شخصی و عقده‌های روانی، بی‌گناهی حسنگ وزیر و ستایش شخصیت او، ریاکاری حاکمان و قدرتمندان، ترس حاکمان از محبوبیت، ثروت و قدرت مخالفان، کین‌کنشی و مجازات مخالفان، راهکار ایجاد رعب و وحشت درمیان مردم، و ستمگری و ناکارآمدی قدرت حاکم دانست.

در بررسی و تحلیل حکایت بردار کردن حسنگ وزیر به روایت بیهقی، زوایای آشکار و پنهانی از مبانی فکری مؤلف قابل‌ارزیابی و واکاوی است، به این معنا که، در لایه‌های متن، خواننده‌گاه به‌گونه‌ای آشکارا و از روی تمعدی که نویسنده دارد با عقاید و باورهای وی روبه‌رو می‌شود و گاه می‌توان مبانی فکری او را با دقت و با به‌کارگیری تکنیک‌های خاصی چون بکسرسی و تحلیل کاربرد واژگانی با بار عاطفی خاص، صفت‌ها، قیدها، تأکیدها،

فریبا مهری (دانشگاه حکیم سبزواری)

بررسی نظریه زمان در روایت در راستای تاریخ بیهقی

روایت را با زمان حال اخلاقی بر کرده است. او هرگاه، با توجه به صحنه‌ها و شخصیت‌ها، زمان روایت را متوقف می‌کند و به توصیفات می‌پردازد که تاریخ را به وادی ادبیات می‌کشاند، اوصاف او در صحنه به دار آویختن حسنگ و یاسنخان او در وصف مقام منزلت بونصر مشکان و پایان کار، و سخنان و ابیاتی که در خطبه‌ها و اندرزها می‌آورد، و بیان ناپایداری دنیا از این دست است. درمیان انواع وقفه‌های زمانی، حذف‌های آشکار و بدون برنامه‌ریزی زیاد دیده می‌شود. [...]

به‌طور کلی، آمار به دست آمده در نمونه تحقیق نشان دهنده نسبت ۲۷ درصد بسط در مقابل ۷۳ درصد حذف یا انقباض است. شاخص برتر حذف نسبت به بسط، احتمالاً، به دلیل محدودیت‌هایی است که مورخ را از بیان تمام حقایق تاریخی بازمی‌دارد. به ویژه حذف‌هایی که در گزارش نیمه دوم دولت مسعود، به دلیل نشانه‌های استبداد و عدم وجود او، رخ داده است. [...] درمیان تمهیدات زمانی، آنچه تاریخ بیهقی را جذاب می‌کند، با توجه به فراوانی آن، یکی از ویژگی‌های سبکی تاریخ‌نگاری بیهقی است. ترفند‌های به‌کاررفته در نظم و ترتیب زمانی وقایع است.

یکی از عوامل مهمی که تاریخ بیهقی را به مرز زمان تاریخی نزد یک کرده است، استفاده هنرمندانه نویسنده از روش زمان‌روایی است که مهم‌ترین انواع آن به شرح زیر است: زمان تقویم در تاریخ بیهقی شامل سال‌های بین ۴۲۱ و ۴۳۲ هجری قمری است، اما بیهقی با انتخاب بخش‌های قابل‌توجه این بازه زمانی، انواع مختلفی از زمان تقویمی [...] به وجود آورده است. [...] بیهقی، از حیث بسط زمان، غالباً شکاف بین دو قسمت

فاطمه سلمان زاده دانزیری (دانشگاه آزاد اسلامی رودهن)

گزارش نویسی امروز و تاریخی بیهقی

بهره‌بردار از این نظر، کشف و خلق دوباره موقعیت‌ها و حوادث تاریخی و فضاسازی آن‌ها کار او را، بیش از هر زانر، به گزارش‌نویسی روزنامه‌ای نزدیک می‌کند، و ما گویی باروزنامه‌نگاری در عصر کهن روبه‌رو هستیم. در بیشتر بخش‌های تاریخ بیهقی، نویسنده مشاهده‌گر دست‌اول است و این مشاهده‌گری ظرفیتی واقعی از دیدن را به او عطا می‌کند که به دور از توصیف‌گری و صنعت‌پردازی متداول آن عصر است و الگویی شبیه سبک کار گزارش‌نویسی عصر مدرن است. بیهقی، متناسب با مخاطبش و هدف کار تاریخ‌نویسی، زبانی رسنا و ساده و موجز انتخاب می‌کند و این الگو سبک و ساختاری یکدست پدید می‌آورد. بیهقی، مانند گزارش‌نویس بزرگ‌ای عصر، اعتماد مخاطب را مهم می‌شمارد و می‌کوشد ساختاری برای نوشته‌اش ترسیم کند.

تاریخ بیهقی، در نزد منتقدانی، وجه تاریخی‌اش برجسته است و، در نزد کسانی دیگر، وجه ادبی آن، و به نظر می‌رسد، بیش از هر نوع و ژانر ادبی و تاریخی، به گزارش‌ساخته و پرداخته‌رسانه‌ای و روزنامه‌ای امروز شبیه باشد. تاریخ بیهقی از واقعیت تاریخی سخن می‌گوید و عصر غزنویان و سلطان مسعود را گزارش می‌کند، بی‌آنکه ابوالفضل بیهقی از ملزومات دنیای مدرن و تکنولوژی رسانه امروز

علی اصغر ارجی (دانشگاه حکیم سبزواری)

جستاری در حقایق پنهانی روایت بردار کردن حسنگ وزیر

تاریخ بیهقی کتابی تاریخی است که افزون بر اطلاعات و اخبار تاریخی - به سبب ویژگی‌های خاص نگارنده، درورای روایات دقیق و هوشمندانه خود، حقایق پنهانی از تاریخ را به تصویر کشیده است. داستان حسنگ وزیر یکی از بخش‌های قابل‌تأمل این کتاب است که پژوهش حاضر [...] نشان می‌دهد که، به غیر از دلایل سیاسی و مذهبی مطرح‌شده در به‌کار کشیده شدن حسنگ، چه غرض ورزی‌های شخصی‌ای از جانب سلطان مسعود غزنوی و بوسهل زوزنی در این ماجرا دخیل بوده است. نکته قابل‌تأمل در این باره [...] نوع بیان غیرمستقیم عوامل اصلی تأثیرگذار از زبان ابوالفضل بیهقی است. او، که در ظاهر گرفتار شدن حسنگ را فضای آسمانی و عاقبت‌تهوری می‌شمرد، با جملاتی که در شرح محاکمه

حسنگ و توصیف مراسم بردار کشیدن وی بر زبان می‌آورد، غیرمستقیم به پنهان‌کردن آزردگی خلیفه و کینه مسعود و بوسهل اشاره دارد، و در نهایت نقش پررنگ مسعود را از زبان مادر حسنگ - که در روایت وی شخصیتی فرعی است و تنها در پایان داستان نمود دارد - مطرح می‌کند.

الناز پروانه زاد (دانشگاه چنود)

سامانه جعفری و امیرحسین رجب‌پور شوبی (دانشگاه فرهنگیان تهران)

